

הרב משה ליב הכהן הלבפשט

פרשת דברים

תורת התוכחה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב" (דברים א, א).

אלה הדברים אשר דבר משה - וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד, והרי כתב כל התורה, שנאמר: ויכתוב משה את התורה הזאת ומה תלמוד לומר: אלה הדברים? מלמד שהיו דברי תוכחות, שנאמר: וישמן ישרון ויבעט (ילקוט שמעוני דברים תשפח).

"הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט, ז). בפרשת קדושים נצטוינו במצות עשה זו של תוכחה, ועדיין איננו יודעים את גדרי המצוה, מי מצווה להוכיח, מתי להוכיח ובאיזה אופן להוכיח. והנה פרשתנו עוסקת בדיוק בכך, בדברי תוכחות, כאן יכולים אנו להתבונן באופן בו קיים משה רבינו עליו, השלום רבן של ישראל, את מצות התוכחה, אם כן, הבה נתבונן בפסוקי התורה ובמדרשי חז"ל ונסה ללמוד את גדרי המצוה.

"אלה הדברים" - לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים, והזכירם ברמז, מפני כבודן של ישראל (פרי. רש"י).

"במדבר" - לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר.. "בערבה" - בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשיטים בערבות מואב. "מול סוף" - על מה שהמרו בים סוף.. "בין פארן ובין תפל ולבן" - א"ר יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן.. ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים. וחצרות" - במחלוקתו של קרח.. "ודי זהב" - הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם.. (רש"י).

ודי זהב - אמר להם: זו יתירה לכל מה שעשיתם, שמעשה העגל קשה עלי מן הכל. היה רבי מאיר אומר: משל למה הדבר דומה? לאחד שעשה לחברו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת, א"ל: הא יתירה לכל מה שעשית לי, זו קשה עלי יותר מן הכל! כך אמר המקום לישראל: זו יתירה לכל מה שעשיתם, מעשה העגל קשה עלי יותר מן הכל! (ילקוט שמעוני דברים תשצב).

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, שנאמר (ויקרא יט, ז) "הוכח תוכיח", הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו, תלמוד לומר "תוכיח" מכל מקום, יכול אפילו משתנים פניו, תלמוד לומר "לא תשא עליו חטא" (ערכין טז).

התנאי הראשון בתוכחה הוא להוכיח באופן שיכבד את האדם, לומר את הדברים ברמז, על מנת שלא לביישו, רק כך שיש סיכוי שיתקבלו על לבו.

"אלה הדברים", אמר רבי אחא ב"ר חנינא ראיות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקדוש ברוך הוא יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל (דברים רבה א, ד).

התנאי השני כדי שהתוכחה תתקבל על ידי השומע היא שהיא תבוא מפי אדם שהוא יודע שהוא אוהבו, אחרת אין כל סיכוי שהוא יקבל את הדברים, כי הוא יאמר לעצמו, המוכיח לא אוהב אותי, ולכן ברור שהוא מחפש להטיף לי מוסר "על לא עול בכפי".

אילו אחר הוכיחו, היו אומרים, זה מוכיחונו? משה שכתוב בו (במדבר טז, טו): "לא חמור אחד מהם נשאתי", לזה נאה להוכיח את ישראל! (דברים רבה א, ה).

אף אחד אחר חוץ ממשה רבינו אינו יכול להוכיח את ישראל? שבעים הזקנים, גדולי האומה לא היו יכולים לעשות זאת? ומה הסיבה, כי אמר "לא חמור אחד מהם נשאתי"? וכי לא די בכך שהוציאם ממצרים, הנהיגם במדבר ארבעים שנה, וקיבל את התורה במעמד הר סיני, כדי שיוכל לומר להם דברי תוכחה?

התשובה היא, שכאשר אדם אומר לאחר ובמיוחד לציבור דברי תוכחה, הטבע האנושי הוא שמושא התוכחה נכנס למגננה, ומיד חושד במוכיח שיש לו נגיעות, שהוא מוכיח ממניעים זרים, ולכן, רק אדם נקי לחלוטין, שלא לקח שום טובות הנאה, הוא ראוי להוכיח. "לא חמור אחד מהם נשאתי" - לא חמורו של אחד מהם נטלתי, אפילו כשהלכתי ממדין למצרים, והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו החמור משלהם, לא נטלתי אלא משלי (רש"י).

"אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי... ואת עוג מלך הבשן" (דברים א, ד), אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ, יאמרו, מה לזה עלינו, מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה, שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם, והורישם את ארצם, ואח"כ הוכיחן (רש"י).

רק אדם עם נקיות כשל משה רבינו, שאין כל אפשרות לחשוד בו שהוא עושה זאת ממניעים זרים, הוא יכול להוכיח באופן שהתוכחה תתקבל על לב השומעים, ותגרום להם לשנות את דרכיהם. זהו אם כן **התנאי השלישי** לתוכחה שתתקבל על לב השומע, תוכחה מפי אדם נקי ללא מניעים זרים.

"אל כל ישראל" - אילו הוכיח מקצתן, היו אלו שבשוק אומרים, אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך, אלו היינו שם היינו משיבים אותו, לכך כנסם כולם, ואמר להם, הרי כולכם כאן, כל מי שיש לו תשובה ישיב (רש"י). וילקוט שמעוני דברים תשפט). גם כאשר מוכיחים אדם אחד, אם לא תנתן לו זכות התגובה, הוא תמיד יוכל לומר אם רק היו נותנים לי לדבר הייתי עונה כך וכך, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר ברבים, האנשים שלא היו במקום תמיד יהיו חכמים שלאחר מעשה ויאמרו, אילו היינו שם הכל היה נראה אחרת אנחנו היינו עונים כך וכך, ולכן, **התנאי הרביעי** בתוכחה הוא לוודא שכל האנשים מושאי התוכחה יהיו נוכחים, ותנתן לכולם האפשרות להסביר את עצמם, כי בלי זה, הם לא יקבלו את דברי התוכחה.

אל כל ישראל - מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר ר' טרפון: העבודה! (לשון שבועה) אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה: העבודה! אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות. אמר ר' עקיבא: העבודה! אם יש בדור הזה שיוודע היאך מוכיחין. אמר רבי יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ, שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבא לפני רבן גמליאל, מפני שהייתי קובל עליו, והייתי מקנתרו, וכל כך יודע אני בו, שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת, לקיים מה שנאמר (משלי ט, ח), "אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך" (ילקוט שמעוני דברים תשפט).

התנאי החמישי הוא, שהמוכיח יהיה בטוח, שלא זו בלבד, שהוא יודע איך להוכיח, והמקבל יוכל לקבל את התוכחה, אלא שהתוכחה תגרום להגברת האהבה ביניהם, "הוכח לחכם ויאהבך".

"ויהי בארבעים שנה" (דברים א, ג) - מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי למד? מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה, שנאמר (בראשית מט, א, ג): "ויקרא יעקב אל בניו וגו' ראובן בכורי אתה", אמר לו: מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו? כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה: כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואה ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, ושלא יהא המוכיחים מתווכחין. שהתוכחה מביאה לידי שלום. וכן אתה מוצא וכו' (ילקוט שמעוני דברים תת. ורש"י).

התנאי השישי הוא, לחשב היטב את כל ההשלכות האפשריות של התוכחה, ולפי זה להחליט על הזמן הנכון ביותר להוכיח, באופן שיביא לתוצאה הרצויה.

אמר רבי טרפון, תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך (ערכין טז). כלומר שאפילו הטובים מקלקלין מעשיהן, ואינן יכולין להוכיח אחרים, שאם יאמר לחברו טול קיסם מבין שיניך, יכול להשיבו טול קורה מבין עיניך (רבינו גרשום).

התנאי השביעי והקשה מכולן הוא, שהמוכיח יהיה צדיק גמור, שאי אפשר להשיב לו "טול קורה מבין עיניך", ואם בדורם של התנאים קדושי עליון נאמר דבר זה, על אחת כמה וכמה בדורנו, דור יתמי דיתמי, שאין מי שיוודע להוכיח, ולכן אין מי שיקבל התוכחה. בסוף ספר "אהבת חסד", כתב בשם הגר"י מולין, שמצוה לאהוב את הרשעים מסיבה זו, והביא כן מתשובת מהר"מ לובלין, כי אצלנו הוא קדם תוכחה, שאין אנו יודעים להוכיח, ודנים אותם כאנוסים.

"הלא פרוס לרעב לחמך" - אין הרעב אלא מן דברי תורה. ואין לחם אלא דברי תורה... מכאן אמרו, אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה יפרנס בתורתו גם כן לאחרים... "כי תראה ערום וכיסיתו" כיצד? אלא אם ראית אדם שאין בו דברי תורה, הכניסהו לביתך, ולמדהו קריאת שמע ותפילה, ולמדהו פסוק אחד בכל יום, או הלכה אחת, וזרזהו במצוות - לפי שאין לך ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצוות (תנא דבי אליהו פרק כז).

העצה היעוצה לזכות לקיים מצות עשה של "הוכח תוכיח" גם בזמננו, היא על ידי הוכחה עקיפה שתגרום לאדם לתקן את דרכיו, ולהתקרב אל בוראו, כגון על ידי לימוד תורה משותף בנושא הדרוש תיקון. ואפשר גם לקיים מצות "הוכח תוכיח" לרבים, על ידי מגוון פעולות חיוביות לחיזוק הדת (ראה "חיזוק הדת" לה"חפץ חיים").